

Відгук
офіційного опонента про дисертацію Анастасії Віталіївни Онатій “Синтаксична організація складнопідрядних займенниково-співвідносних речень несиметричної структури” (Вінниця, 2018. 230 с.), подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова до спеціалізованої вченої ради К 11.051.14 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса

Займенниково-співвідносні складнопідрядні речення несиметричної структури в сучасній граматиці не мали дотепер викінченого, логічно впорядкованого опису, який урахував би взаємозв'язок їхніх формально-граматичних та семантико-синтаксичних ознак, специфічний механізм прислівно-кореляційного зв'язку в них, так само вони не мали виструнченої внутрішньої класифікації. Саме ці завдання взялася розв'язати Анастасія Віталіївна Онатій, яка сьогодні оприявлює свою дисертаційну працю “Синтаксична організація складнопідрядних займенниково-співвідносних речень несиметричної структури”. Найважливішим здобутком виконаного дослідження є випрацювання розуміння складнопідрядних займенниково-співвідносних несиметричних речень як комплексної системи, що має ядерну, напів'ядерну та периферійну зони, виявляє як унікальні риси, так і спільні ознаки з іншими типами складнопідрядних одиниць.

Актуальність, перспективність рецензованої дисертації, а також її мету, завдання, наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність чітко окреслено у вступі (с. 16 – 21). Вони не викликають жодних сумнівів.

Перший розділ дисертації – “Статус займенниково-співвідносних речень несиметричної структури в синтаксисі” – присвячено висвітленню дискусійних питань теорії займенниково-співвідносних речень, окресленню актуальної класифікаційної схеми займенниково-співвідносних речень несиметричної структури, обґрунтуванню комплексу методів дослідження. Цей розділ визначає теоретичні підвалини аналізу вибраного фактичного

матеріалу, а отже, слугує надійним фундаментом усієї дисертаційної праці. Науковиця цілком умотивовано уточнює описовий інструментарій займенниково-співвідносних речень, зокрема терміни “симетрія” / “асиметрія”, “корелят”, “релят” (підрозділ 1.1). Простудіювавши різні витлумачення названих понять у працях відомих українських та зарубіжних дослідників, авторка дисертації чітко формулює власне розуміння цих термінів. Зокрема, окреслюючи своє бачення “симетрії” та “асиметрії” займенниково-співвідносних речень, Анастасія Віталіївна розвиває положення, запропоновані І. Р. Вихованцем та представниками його школи. Крім симетричних займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, для яких характерна семантична однорідність займенникових слів головної і підрядної частини – співвідносного слова і сполучного слова – та несиметричних, у яких опорний прономінатив і сполучний засіб виявляють семантичну нетотожність (с. 25), дисертантка пропонує виокремлювати ще й напівсиметричні речення з корелятивними блоками на взір *там - звідки, там – куди* тощо, співвідносні й сполучні слова в яких однорідні на рівні загальної семи, але повне ототожнення семантики їм не властиве. Такий підхід підтримуємо. А щоб з’ясувати доцільність уживання термінів “корелят” і “релят”, авторка дисертації вдається до їх лексикографічного аналізу (с. 28 – 29). Цілком обґрунтованою постає пропозиція дослідниці щодо введення в науковий обіг терміна “корелятивний блок” на позначення двох взаємозумовлених засобів зв’язку – співвідносного слова і сполучного засобу (с. 29). Водночас, на наше переконання, терміни “корелят” і “релят” можна було б і не вживати, оскільки навіть лексикографічний аналіз не дає змоги їх чітко розмежувати, а в науковій літературі маємо діаметрально протилежне розуміння їх у різних працях: термін “корелят” одні синтаксисти використовують для позначення сполучних засобів, інші – співвідносних прономінативів, так само і термін “релят”. Як важливе досягнення авторки вирізняємо вперше запропоновану періодизацію вивчення складнопідрядних займенниково-співвідносних речень (підрозділ 1.2).

Високої похвали заслуговує розпрацювання авторкою дисертації класифікаційної схеми займенниково-співвідносних речень несиметричної структури, представленої у підрозділі 1.3. Водночас відзначимо, що запропонована класифікація не позбавлена окремих дискусійних моментів. Наприклад, важко погодитися з твердженням про наявність компонента способу дії в синкретичних семантико-синтаксичних відношеннях між предикативними частинами речень із корелятивними блоками *настільки – що аж, настільки – що, настільки – аж, стільки – що аж, стільки – що, стільки – хоч, стільки – аж, настільки – наче, стільки – наче, стільки – немов, настільки – щоб, стільки – щоб, стільки – аж поки, стільки – аж доки* (с. 55).

Четвертий підрозділ аналізованого розділу присвячено виясненню методологічних аспектів дослідження. Вибір комплексу методів дослідження вважаємо умотивованим, доцільність використання того чи того методу обґрунтовано достатньо. Проте маємо заваги щодо використання методів статистичного аналізу (с. 60 – 61). Як видно з тексту дисертації, авторка застосовувала не статистичний аналіз, який передбачає зовсім іншу процедуру проведення, а прийом кількісних підрахунків.

Наступні три розділи дисертації послідовно реалізують 2 – 7 завдання дослідження.

Матеріал другого розділу сконцентровано довкруг розкриття особливостей формально-граматичної організації займенниково-співвідносних речень несиметричної та напівсиметричної структури. Підтримуємо думки Анастасії Віталіївни про облігаторність співвідносних слів у структурі розгляданих речень, розуміння цих прономінативів як семантично ненаповнених компонентів структурної схеми речення, які лише прогнозують певний тип семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами і тільки в поєднанні з підрядною частиною реалізують своє значення (с. 66 – 68).

У названому розділі окремо вирізимо підрозділ 2.1 – “Засоби вираження прислівно-кореляційного зв’язку”, у якому авторка дисертації скрупульозно обстежила співвідносні слова та сполучні засоби в досліджуваних складнопідрядних реченнях. Анастасія Віталіївна дійшла висновку, що “у структурі займенниково-співвідносних несиметричних речень відбувається взаємодія співвідносного слова й засобів зв’язку: співвідносне слово уможливорює поєднання з обмеженою сукупністю відносних займенникових слів і сполучників, а певні відносні займенникові слова і сполучники передбачають відповідні співвідносні слова” (с. 67). Прослідкувавши закономірності сполучуваності співвідносних слів і сполучних засобів, виокремила понад 120 їх поєднань, розподілила їх на несиметричні та напівсиметричні (с. 83). Співвідносні займенники науковиця ранжувала за частотністю використання, виявила значну перевагу в ролі співвідносних слів прономінативів *такий, так, те* та цілком закономірно зарахувала речення з першими двома до ядерної зони займенниково-співвідносних несиметричних речень, а речення з синсемантичним *те* – до напів’ядерної зони з огляду на відсутність семантичної проекції, проте високу частотність (с. 69 – 70). Із-поміж сполучних засобів дисертантка констатує найбільшу частотність сполучника *що*, установлює його поєднуваність із усіма співвідносними словами та участь у формуванні різних семантико-синтаксичних відношень (с.78).

До безперечних заслуг дисертантки зарахуємо пояснення відмінностей в реалізації механізму прислівно-кореляційного зв’язку в займенниково-співвідносних реченнях симетричної, напівсиметричної та несиметричної структури (підрозділи 2.2.1 і 2.2.2).

Загалом високо поцінуючи розглянутий розділ, висловимо і деякі критичні міркування. Подеколи авторка дисертації зараховує до несиметричних речення, які мають усі ознаки симетричної структури, зокрема: *Утім плекаю надію, що ті, кого я згадаю нижче, радо взяли би на себе разом зі мною відповідальність за те, що я створив, навіть не*

поділяючи всього, висловленого нижче (Вахтанг Кебуладзе) (с. 77 – 78). Сумнівним видається потрактування як синкретичних – “спосіб дії + наслідок” – семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами речень *Повинні запам’ятати, що не невільник ви, а вільний, і то так, що вільнішого чоловіка й бути не може* (Валерій Шевчук), *Так тихо, хоч мак сій* (Нар. тв.) (с. 91). У цих реченнях співвідносне слово *так* не може проектувати значення способу дії, оскільки воно не підпорядковується дієслову. Отже, між предикативними частинами маємо синкретичні відношення “міра і ступінь + наслідок”.

У третьому розділі Анастасія Віталіївна детально аналізує семантико-синтаксичну організацію займенниково-співвідносних речень несиметричної структури, що формують ядерну зону. У ядерній зоні вона розглядає конструкції зі співвідносними словами *так, настільки, стільки; такий, той*. Погоджуємося з міркуваннями дисертантки щодо можливості зарахування структур із корелятивними блоками *такий – коли, такий – де / куди / звідки, той – коли, той – де / куди / звідки* до несиметричних (с. 118 – 119). Стосовно розгляданих у дисертації речень із корелятивним блоком *так – як* зауважимо таке. Повністю підтримуємо думку дисертантки про потребу “розмежовувати два блоки з *так*: семантично тотожний із займениковим сполучним словом *як*, яке конкретизує спосіб виконання дії головної частини (а тому речення, побудовані за цим принципом, належать до сфери симетричних структур), та семантично нетотожний зі сполучником *як*” (с. 100), проте непереконливим видається пояснення, що *як* постає сполучником тоді, коли додає до способу виконання дії сему порівняння, схожості, подібності. Для підтвердження цього дисертантка наводить приклади на кшталт: *Так, як Данте любив Беатріче, Як Петрарка Лауру любив, Так люблю я тебе, моя пташко, Хоч тобі я і серце розбив* (Олександр Олесь) (с. 100); *Кохання діє на організм так само, як діє опіум* (dobryjlikar.com/news); *Юлив саме так, як вдень перед ним юлив репортер і почасти Сірко* (с. 101). У підрядних частинах цих речень сполучний засіб *як*

чітко виявляє семантику способу дії, логічно наголошений, хоча й має сему порівняння, тому є всі підстави визнати його займенниковим прислівником та зарахувати до сполучних слів. Хотілося б почути переконливі аргументи авторки дослідження щодо зарахування нею як у реченнях такого взірця до сполучників, тим паче, що на с. 87 дисертації подібне речення *Як прийшов, так і пішов* (Нар. тв.) розглядано як речення симетричної структури.

Четвертий розділ присвячено аналізу семантико-синтаксичної організації неядерних (напів'ядерної, периферійної, перехідної) зон займенниково-співвідносних несиметричних речень. Описові кожної із зон відведено окремий підрозділ, здійснено його детально, глибоко, загалом переконливо.

Напів'ядерну зону формують конструкції з синсемантичним прономінативом *те*, а також речення з темпоральним співвідносним словом у головній частині та сполучником у підрядній частині. За спостереженнями дисертантки, кількісна репрезентація речень зі співвідносним словом *те* є найбільшою з усіх моделей займенниково-співвідносних несиметричних речень. Анастасія Віталіївна пояснює це тим, “що окрім прономінатива та сполучного засобу, до структури корелятивної пари також належать прийменники, які утворюють сталі комплекси зі співвідносним словом” (с. 177), які й проектують різні семантико-синтаксичні відношення – суб'єктні, об'єктні (з поділом на власне-об'єктні та невласне-об'єктні) і предикативні (с. 125).

До периферійної зони займенниково-співвідносних несиметричних речень авторка дисертації зараховує конструкції з прономіналізованими словами – прикметниками, прийменниково-іменниковими сполуками та прислівниками. Підтримуємо міркування дисертантки про те, що транспозиція слів цих частин мови до сфери займенника спричиняє послаблення їхнього конкретно-номінативного значення та посилення дейктичної функції, що своєю чергою породжує наявність у реченнях із цими співвідносними словами двох синтаксичних проєкцій, питомої проєкції

вихідної частини мови та набутої проєкції займенникового слова (с. 150 – 151).

Перехідну зону виформовують напівсиметричні речення, елементи корелятивного блоку яких не виявляють повної тотожності, хоч і перебувають у межах однієї значеннєвої групи. Такі конструкції перебувають на перетині симетричних і несиметричних структур. Виокремлення напівсиметричних речень заслуговує всілякої підтримки та варте впровадження в підручникову літературу з синтаксису сучасної української мови для вищих закладів освіти.

Зазначимо, проте, що окремі думки авторки, висловлені в розгляданому розділі, ми не поділяємо, але запропоновані науковицею витлумачення добре аргументовані, а тому мають право на існування і можуть бути підтримані іншими дослідниками.

Висновки до розділів та до всієї роботи глибокі, аргументовані, повністю відповідають матеріалові дисертації.

Отже, рецензована праця є завершеним, ґрунтовним, самостійним і перспективним дослідженням. Увесь комплекс завдань, визначених у ній, успішно розв'язано.

Висловлені побажання й зауваження, на наше переконання, не є принциповими, вони посутньо не впливають на загальну концепцію роботи, стосуються здебільшого дискусійних питань і на загал не знецінюють вагомості наукового доробку А. В. Онатій, який є безсумнівним унеском в українську граматику. Дисертація так само має велике практичне значення, основні її положення можуть бути використані для створення теоретичної граматики сучасної української мови, залучений до аналізу матеріал та висновки прислужаться у викладанні синтаксису сучасної української мови у вишах, стануть у нагоді під час написання нових підручників і навчальних посібників із синтаксису, знадобляться для розроблення спецкурсів і спецсемінарів, у науково-дослідній роботі аспірантів і магістрантів.

Достатню апробацію теоретичних положень дисертації засвідчують доповіді, виголошені на 4 міжнародних і 3 всеукраїнській наукових конференціях, 8 наукових праць, 4 із яких опубліковано у фахових виданнях України, 2 – в наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних.

Автореферат повною мірою відбиває загальну концепцію наукової розвідки, найважливіші теоретичні положення та одержані в процесі дослідження практичні результати.

Усе вищесказане дає підстави констатувати, що дисертаційна праця «Синтаксична організація складнопідрядних займенниково-співвідносних речень несиметричної структури» за одержаними теоретичними й практичними результатами, їхньою апробацією та рівнем свого виконання повністю відповідає вимогам п. 9, п. 10, п. 12, п. 13 та п. 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, які висунуто до кандидатських дисертацій, а її авторка, Анастасія Віталіївна Онатій, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізького національного
університету

off
Р. О. Христіанінова

Учений секретар
ученої ради ЗНУ

Protsenko
О. А. Проценко